

Zašto je u 21. veku važno biti „geopolitičan“?

Zašto je u 21. veku važno biti „geopolitičan“? Pre svega zato što su deceniju za nama obeležili međunarodni problemi u kojima dominira pitanje prostora i njegove interakcije sa sferom politike. Primera radi, u pohodu ka međunarodnom liderstvu, Kina se probija do inostranih tržišta rukovođena perfektnim osećajem za prostor (*raumsinn*). Ponovo oživljeni Put svile, vaskrsnut u vidu inicijative „Pojas i put“, kineskog predsednika Si Đipinga (Xi Jinping), teži jačem ekonomskom povezivanju tri kontinenta – Azije, Evrope i Afrike, uz uvažavanje interesa svih aktera uključenih u ovaj ambiciozni projekat. Ipak, ovo *win-win* strateško planiranje, koje za cilj ima projekciju kineske moći duž širokog prostranstva Mekinderovog (Halford J. Mackinder) Svetskog ostrva (*World Island*), predstavlja tek još jednu od varijacija na temu Šmitovog (Carl Schmitt) viđenja politike velikog prostora (*grossraum*).

Poznavanje klasičnih geopolitičkih koncepata nije nam od koristi samo za razumevanje ponašanja velikih sila i država u usponu. Ovladavanje njima je takođe neophodan *survival kit* (pribor za opstanak) država „gladnih“ energenata. U veku u kome tek treba realizovati skup i dugotrajan prelazak na energiju iz obnovljivih izvora, trgovina fosilnim energentima nastaviće da bude sredstvo za ostvarivanje političkog uticaja država izvoznica i učenjivački kapital država duž tranzitnih ruta nafte i gasa. Dok proces prelaska na „zelenu energiju“ ne bude okončan, planetu će i dalje premrežavati naftovodi i gasovodi, a njihovo projektovanje i realizacija zahtevaće, kao i do sada, uzimanje u obzir svih geografskih i političkih prepreka.

A šta tek reći o uticaju pojedinih regiona na (ukupnu) dinamiku svetske politike? Da li je danas Bliski istok mirniji, ili pak manje značajan, nego što je to bio tokom Hladnog rata? Naprotiv, samo u proteklih nekoliko godina Trampova (Donald Trump) administracija nas je podsetila na značaj izraelsko-palestinskog sukoba po ukupnu bezbednosnu situaciju u ovom delu sveta, ali i šire. Preseljenje američke ambasade u Jerusalim, priznanje izraelskog suvereniteta nad okupiranim delovima Golanske visoravni, i na posletku, nedavni mirovni plan za konačno rešenje ovog višedecenijskog spora, iznova su potvrdili da je pitanje granica na Bliskom istoku i dalje, biblijskim žargonom rečeno „pesma nad pesmama“. O tome bi sigurno još

nešto mogli reći i Kurdi (kako oni u Siriji, tako i oni u Iraku) koji i dalje vode neuspešnu bitku da prostor na kome žive omeđe sopstvenom granicom.

Takođe, aktuelni događaji u ovom delu sveta podsećaju nas na činjenicu da „šahovska tabla” (*grand chessboard*) još uvek nije rasklopljena. Naprotiv, na njoj poteze danas vuče mnogo veći broj igrača nego u vreme kada je Bžežinski (Zbigniew Brzezinski) pisao svoje kapitalno delo, jer je slabljenje globalnog uticaja SAD, kao jedine preostale supersile, otvorilo prostor jačanju brojnih regionalnih sila.¹ Reč je o tzv. stožernim državama (*pivotal states*) sposobnim da se u sopstvenim regionima gotovo ravnopravno takmiče sa velikim tj. „spoljnim” silama. Otuda se kao podesan teorijski instrument za analizu i razumevanje regionalnih konflikta širom sveta nameću Koenovi (Saul Bernard Cohen) koncepti poput konfliktnog pojasa (*shatterbelt*), zone pritiska (*compression zone*) ili zone konvergencije (*convergence zone*).

Još jedan podsetnik na prostornu dimenziju svetske politike jeste i migrantsko pitanje. U trenutku pisanja ovog uvodnika borbe u sirijskoj provinciji Idlib navele su turskog predsednika Redžepa Tajipa Erdogana (Recep Tayyip Erdogan) da otvori granice ka Grčkoj i Bugarskoj i da u Evropu pusti milione izbeglica iz Sirije i Iraka, ali i migrante iz Avganistana, Pakistana, Somalije itd, koji su utočište privremeno pronašli u turskim izbegličkim kampovima. Kapije Starog kontinenta, barem zasada, ostaju zabravljene a sukobi migranata i grčke policije na graničnim prelazima jasno poručuju da Evropska unija za njih ima sve manje empatije i da će ih ubuduće tretirati kao nelegalne i nepoželjne migrante. Otuda aktuelna migrantska kriza nije samo podsećanje na neprolazni značaj teritorija, granica i konfliktnih pojaseva, već i opomena da razumevanje međunarodne politike nije potpuno bez razumevanja ljudske percepcije, kako sebe i sopstvenog prostora, tako i drugih i njihovih prostora. Grčevita borba evropske desnice da migrante zadrži dalje od „hrišćanske” Evrope, kao i želja migranta, dominantno muslimanske vere, da budućnost grade u ekonomski razvijenim državama Evropske unije, u priču o teritoriji i prostoru vraća zloglasni prefiks „životni” koji su Karl Haushofer (Karl Haushofer) i njegov „Minhenski klub” stavili u ideološku službu Adolfa Hitlera (Adolf Hitler) i njegovog nacional-socijalističkog imperijalizma.² Istina, kovanica životni prostor (*Lebensraum*) danas bi morala da bude redefinisana tj. transformisana iz organicističke i rasne u prvenstveno perceptivnu kategoriju, ali činjenica je da aktuelno sukobljavanje evropskih „starosedelaca” i „autohtonaca”

¹ Videti: Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID i Romanov, Podgorica i Banja Luka, 2001.

² Reč je o Geopolitičkom institutu u Minhenu, koji je Haushofer osnovao 1922. u cilju popularizacije geopolitike i širenja (sopstvenih) geopolitičkih ideja.

sa migrantima i evropskim zagovornicima „politike otvorenih vrata”, nije ništa drugo do sukobljavanje dva različita viđenja/vizije životnog prostora. Stoga nam se i kritičko propitivanje interakcije politike i geografije nameće kao deo slagalice bez koga slika savremenog sveta ne može biti kompletna. Van fokusa ne sme da ostane ni popularna kulutra kao jedan od najmoćnijih instrumenata reprodukcije geopolitičkih predstava o svetu koji se sve dublje deli na *nas* i *njih*.

Kada smo već kod migranata, treba imati na umu da oni do Evrope (ili makar grčkih ostrva) ne stižu samo kopnom, već i morem. Medije su preplavile brojne mape pomorskih ruta (tzv. Zapadnoafrička, Zapadnomediteranska, Centralnomediteranska i Istočnomediteranska ruta) kojima migranti iz Afrike i Bliskog istoka „zapljuskuju” obale Evropske unije. Zahvaljujući njima čak su i laici danas upoznati sa „kartografijom” Mediterana. No, značaj mora u 21. veku višestruko nadilazi pitanje migranata i njihovih tranzitnih ruta. Morem i dalje prolazi roba, energenti ali i vojna sila. U tom kontekstu Suecki i Panamski kanal, baš kao i Ormuz i Malajski moreuz nisu ništa manje značajni nego što su to bili u prošlosti. Štaviše, bezbednosni izazovi poput modernog piratstva, regionalnih konflikata i rivaliteta velikih sila iznova nas podsećaju u kojoj je meri čovek upućen na morska prostranstva. U novije vreme, američko-kinesko takmičenje za kontrolu nad Zapadnim Pacifikom, te stalno „zveckanje oružjem” u Južnokineskom moru, jasno nam govore da je postmahanovski svet i dalje veoma pomorski orijentisan.

Već u samom uvodu svoje knjige *Osveta geografije* Robert Kaplan (Robert D. Kaplan) savetuje čitaoca da se „prizemlji” ukoliko želi da razume sadašnjost i postavi pitanja o budućnosti.³ Iako je, iz svega prethodno rečenog, jasno da je značaj „ovozemaljske” geografije, na koji Kaplan aludira, neupitan, da bi upotpunili viđenje svetske politike neophodno nam je da pogled podignemo i iznad granica horizonta. Klima se menja, a sa njom se menjaju i vekovima neupitne geografske činjenice kao i ustaljene (spoljno)političke paradigme. Globalno zagrevanje, dovodi do otapanja glečera, rasta nivoa i promene temperature mora, promene u količini i vrsti padavina, poplava, suša, širenja pustinja itd. Političke promene koje prate ovaj proces kreću se u dijapazonu od menjanja težišta politika pojedinih država, preko „loptanja” krivicom među državama koje prednjače u procentu svetske emisije ugljen-dioksida (glavnog osumnjičenog za stvaranje efekta staklene bašte), do multilateralne saradnje na sanaciji štete i smanjenju „proizvodnje” štetnih gasova. Tako Rusija, usled postepenog otapanja Severnog ledenog mora, razmišlja o budućoj ekonomskoj eksploataciji svojih arktičkih obala, potencijalu da vremenom od dominantno kopnene (*continental power*) postane pomorska sila (*maritime power*), ali i o

---

³ Robert D. Kaplan, *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, Random House, New York, 2012, p. xiii.

bezbednosnim implikacijama mogućeg nestanka „bele barijere”, prirodnog bedema koji ju je kroz čitavu istoriju štiti od vojnih napada sa severa. Za to vreme Tramp povlači SAD iz Pariskog ugovora, tvrdeći da na taj način štiti američki ekonomski razvoj, kompanije, radnike i poreske obveznike. *Par excellence* primeri uzajamne interakcije jednog geografskog faktora i politike.

Pogled treba dići i put zvezda u koje više ne gledamo samo zarad romantike ili orijentacije. Čovekov pogled uprt u svemir danas je pun ambicije, apetita, gladi za osvajanjem novih prostranstava i prisvajanjem prirodnih bogatstava koja se u njemu kriju. Gledajući u nebo mi ga mapiramo, parcelišemo i planiramo njegovu buduću eksploataciju. Zainteresovanih je mnogo, ali tehnološki napredak i dalje limitira pristup svemiru i njegovim resursima na najuži kosmički „komšiluk”. Otuda je jasno da će predstojeća svemirska trka biti znatno drugačija od one hladnoratovske i da njena osnovna karakteristika neće biti borba za prestiž i vojno preimućstvo, već prvenstveno astro-ekonomski rivalitet vođen željom da se pod kontrolu stavi što veće parče kosmičke „geografije”. U prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da je u okviru američkog ministarstva trgovine osnovana Kancelarija za svemirsku trgovinu, čiji je glavni zadatak da SAD učini svetskim liderom u ovoj oblasti.

Zbog svega navedenog (i mnogo toga još) nameće se potreba za jednim ovakvim tematom. Ne da bi se „pretresle” sve pomenute teme, mada je većina njih, barem u određenoj meri, obuhvaćena radovima koje objavljujemo u ovom broju časopisa *Međunarodni problemi*, već da bi utvrdili gde se danas nalazi disciplina koja je najpozvanija da se bavi ovim problemima. Da li se oslobodila balasta prošlosti i izvukla iz šinjela Haushoferove geopolitike (*geopolitik*) i korica hladnoratovskog „praktikuma” ispisanog rukom Kenana (George F. Kennan), Kisindžera (Henry Kissinger) i Bžežinskog? Da li su teorije njenih klasika poput Mahana, Mekindera, Racela (Friedrich Ratzel), Kjelena (Rudolph Kjellen), Spajkmana (Nicholas J. Spykman), Šmita i Koena prevaziđene ili im ponovnim čitanjem možemo naći nove upotrebne vrednosti? Da li je pronašla rešenje sopstvenog identitetskog problema – geopolitika kao znanje (*episteme*) ili geopolitika kao veština (*techne*)? Da li je konačno razvila svoju metodologiju, potvrdivši time naučnu samostalnost u odnosu na političku geografiju i međunarodne odnose? Šta sa sobom donosi neoklasična i koji su novi trendovi u kritičkoj geopolitici? Koji su joj novi horizonti? Koje teme će sutra proučavati?

Stoga je tematski broj pred vama podeljen u tri celine. Prva celina bavi se novim čitanjem geopolitičkih klasika i sastoji se od četiri teksta posvećena savremenim interpretacijama misli Halforda Makindera i Nikolasa Spajkmana, Alfreda Mahana, Đorđa Roleta (Giorgio Roletto) i Ernesta Masija (Ernesto Massi) i Sola Bernarda Koena. U radu posvećenom uticaju klimatskih promena na geografske karakteristike Središnje zemlje (*Heartland*), Nebojša Vuković kritički

propituje opravdanost teze o neophodnosti promene geopolitičke paradigme koju su postavili Mekinder i Spajkman. Vladimir Trapara se hvata u koštac sa pitanjem reaktuelizacije Mahenove pomorske strategije i na primeru američko-kineskog pomorskog rivaliteta „prorokuje” ulazak u neomahanovski svet. Mihajlo Kopanja razmatra bezobalnost teorijskog opusa Sola Bernarda Koena naglašavajući nedovoljnu iskorišćenost ovog plodnog autora od strane, kako savremenika, tako i potonjih naraštaja. Prvo poglavlje završavamo tekстом Slobodana Jankovića koji nas vodi kroz geopolitičku istoriju Apeninskog poluostrva upoznavajući nas sa gopolitičkim idejama nove generacije italijanskih geopolitičara stasalih u senci doajena poput Roleta, Masija i Đanfranka Lice (Gianfranco Lizza).

Druga celina posvećena je neoklasičnoj i kritičkoj geopolitici. Nuno Morgado u svom radu zagovara redukcionističku tezu o svođenju geopolitičkih studija na postulate neoklasične geopolitike. Reč je o ambiciozno zamišljenoj teorijsko-metodološkoj inovaciji zasnovanoj na kreiranju svojevrsnog „glosara” fundamentalnih teorijskih principa i metodološkim smernicama koje bi geopolitičkim istraživanjima garantovale veću naučnost. Metodološkim problemima vezanim za geopolitička istraživanja bavi se u svom radu i Nenad Stekić, koji ovom problemu pristupa sa aspekta kvantifikacije geopolitičkih pojava i procesa. Propitujući nasleđe Džerarda Otijetaja (Geraoid O’Tuathail), Simona Dalbija (Simon Dalby) i Pola Rutlidža (Paul Routledge), Marta Zorko i Dario Sršen pokušavaju da odgovore na pitanje da li određena (pod)polja kritičke geopolitike, pre svega popularnu geopolitiku, treba posmatrati kao nove discipline, kritiku neoklasične škole međunarodnih odnosa ili interdisciplinarni prostor na kome se susreću i komuniciraju različite društvene nauke. Poglavlje zatvaramo razmatranjem perspektiva feminističke geopolitike, koju Srđan Korać pozicionira kao svojevrsnu kritiku ne samo (neo)klasične nego i kritičke geopolitičke teorije.

Završna tematska celina usmerena je ka novim horizontima tj. oblastima u koje je geopolitika tek zakoračila. Tekst Bohumila Doboša treba čitati kao uvodnik u priču o kosmosu kao strateškom domenu, kroz koji nas autor, korak po korak, upoznaje sa glavnim temama astropolitike i njenim budućim preokupacijama u 21. veku. Tematski broj zaključujemo tekстом Dušana Prorokovića posvećenog geoenergetici kao (pod)disciplini geopolitike koja istražuje uticaj dostupnosti energenata na međunarodne odnose. S obzirom na to da je geoenergetika novoformirana „pritoka” ruskog toka geopolitičke misli Prorokovićev rad predstavlja svojevrsni iskorak iz okrilja zapadne škole geopolitike kojoj bez izuzetka pripadaju svi ostali tekstovi koje smo prikupili.

Na kraju, ukoliko detaljnije želite da se uputite u to zašto je važno biti „geopolitičan”, pročitajte pažljivo broj *Međunarodnih problema* koji je pred vama.

Pritom nije na odmet da tokom čitanja imate na umu savet Klausa Dods (Klaus Dodds) koga smo, između ostalog, parafrazirali birajući naslov: „(u) ovom vremenu nesigurnosti krajnje je značajno misliti geopolitički”.⁴

Time je suština već otkrivena, detalji vas čekaju na sledećim stranama.

Doc. dr Vladimir AJZENHAMER

Gostujući urednik

---

⁴ Klaus Dods, *Geopolitika: kratki uvod*, Šahinpašić, Sarajevo i Zagreb, 2009, str. 166.